

LAUSUNTO

Opetus- ja kulttuuriministeriölle (lausuntopalvelu.fi)

Sanaston lausunto E-aineistojen kirjastokäytön korvaamista koskevasta selvityksestä (VN/13482/2022)

Näkemyksemme selvityksen oikeudellisia lähtökohtia koskevista johtopäätöksistä (jakso 3.1.2)

Sanasto kiittää mahdollisuudesta lausua e-aineistojen kirjastokäytön korvaamista koskevasta selvityksestä. Sanasto on kirjallisuuden tekijänoikeusjärjestö, joka valvoo kirjallisuuden tekijöiden oikeuksia ja etuja. Edustamme yli 16 000 kirjailijaa ja kääntäjää.

Sanaston näkemys e-kirjojen ja e-äänikirjojen yleisön saataviin saattamisen oikeudellisista lähtökohdista ja e-lainaamisesta maksettavan korvauksen toteutustavasta vastaa selvityksessä esitettyä käsitystä. E-kirjojen ja e-äänikirjojen saattamisessa kirjaston asiakkaiden käyttöön verkon välityksellä on tekijänoikeudellisessa mielessä kyse välittämisestä. Toisin kuin teoskappaleiden levittämisoikeus, välittämisoikeus ei sammu tai raukea. E-kirjojen ja e-äänikirjojen antaminen lainaajien käyttöön tulee tapahtua oikeudenhaltijoiden myöntämien lisenssien nojalla, ja siten tekijöille e-lainaamisesta maksettava korvaus on järjestettävä toisin kuin fyysisten teosten osalta on tehty. Selvityksessä esitetty erillinen teoksen e-lainaamisesta maksettava korvaus, jota maksetaan tekijälle huolimatta siitä, mitä tekijän ja kustantajan välillä on sovittu teoksen hyödyntämisen korvaamisesta, on Sanaston mielestä onnistunut.

Sanaston näkemyksen mukaan selvityksen oikeudellisista lähtökohdista tehdyt johtopäätökset ja esitetty perusratkaisu ovat onnistuneita.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Näkemyksemme korvausjärjestelmän tarpeesta ja ehdotettavan järjestelmän perusteista (jakso 4.1)

Lainauskorvausjärjestelmän ulottaminen e-kirjoihin ja e-äänikirjoihin on Sanaston näkemyksen mukaan erittäin tärkeää.

E-kirjoja ja e-äänikirjoja on lainattu ja lainataan sekä yleisistä kirjastoista että korkeakoulukirjastoista. Vuosien 2015–2020 aikana pelkästään e-kirjojen lainauksia tehtiin yleisistä kirjastoista yhteensä 4,7 miljoonaa. Vuonna 2021 e-lainoja tehtiin yleisistä kirjastoista noin 1,6 miljoonaa. On odotettavissa, että Suomeen perusteilla oleva kuntien yhteinen e-kirjasto kasvattaa tulevaisuudessa e-kirjojen ja e-äänikirjojen lainausmääriä. Monissa korkeakoulukirjastoissa e-lainaaminen on jo lainaamisen päämuoto, ja uudet teokset hankitaan kirjastoille ensisijaisesti e-muodossa.

Lainauskorvaus on luovan alan tekijöille maksettavaa korvausta siitä, että teokset ovat kirjastoissa ilmaiseksi käytettävissä ja luettavissa. Pidämme lainauskorvausjärjestelmän laajentamista e-kirjoihin ja e-äänikirjoihin kirjallisuuden tekijöiden toimeentulon kannalta hyvin tarpeellisena: lainauskorvaus on monelle kirjailijalle ja etenkin oikeutensa kertakorvausta vastaan luovuttaneille kirjallisuuden kääntäjille oleellinen osa toimeentuloa. Osa kirjallisuudesta myös julkaistaan nykyään vain e-muodossa: tällä on suora vaikutus sekä kirjailijoiden että kääntäjien tuloihin myös lainauskorvauksen suhteen. Digitalisaation edetessä ja kirjallisten teosten e-lainaamisen yleistyessä on perusteltua laajentaa lainauskorvausjärjestelmä koskemaan eri julkaisumuotoja tasapuolisesti.

Selvityksessä on todettu, että lainauskorvausjärjestelmän tarve ei olisi selvä, kun kyse on korkeakoulujen e-aineistoista. Selvityksessä on tältä osin viitattu tieteellisiin julkaisuihin ja siihen, että tällaisilla julkaisuilla ei ole sellaista itseisarvoa tekijälleen kuin kaunokirjallisilla teoksilla. Lisäksi on viitattu eri tekijöiden korvaustarpeen erilaisuuteen sillä perusteella, että avoin julkaiseminen saa tieteellisissä yhteisöissä paljon tukea, samoin kuin sillä, että tieteellisiä julkaisuja luodaan osin työsuhteessa ja osin erilaisten apurahojen turvin.

Lainauskorvausta maksetaan sillä perusteella, että aineistot ovat ilmaiseksi käyttäjien saatavilla, joten eri tekijöiden erilaisella korvaustarpeella ei ole Sanaston näkemyksen mukaan lainauskorvausjärjestelmän tarvetta arvioitaessa merkitystä. Lisäksi haluamme tuoda esiin sen, että tieteelliset julkaisut ja tiedekirjat ovat vain pieni osa tietokirjallisuutta, joten suuri osa tietokirjallisuudesta julkaistaan muutoin kuin tieteellisissä yhteisöissä yleistyneinä avoimina julkaisuina. Lisäksi sekä kaunokirjailijat että tietokirjailijat kirjoittavat teoksia yhtä lailla apurahojen turvin. Sanaston näkemyksen mukaan korkeakoulujen e-aineistoja ei ole siten syytä rajata lainauskorvausjärjestelmän ulkopuolelle selvityksessä mainituilla perusteilla.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Näkemyksemme selvityksen johtopäätöksistä ja taloudellisista vaikutuksista (jakso 4.3) sekä erityisesti selvittäjän ehdottamasta etusijajärjestyksestä (jakso 4.3.4) ja korkeakoulukirjastojen e-lainaamisesta (jakso 4.3.2)

Taloudellisia vaikutuksia ja niiden arvioimiseen vaikuttavia seikkoja on pääosin kuvattu selvityksessä Sanaston näkemystä vastaavalla tavalla: Lainauseräkorvauksen merkitys on erittäin suuri kirjojen tekijöille ja kääntäjille. Se muodostaa keskimäärin kolmasosan kaunokirjailijoiden ja kirjallisuuden kääntäjien tuloista. Yhdymme myös selvityksessä esitettyyn näkemykseen, jonka mukaan korvausoikeutta ei ole syytä ulottaa nykyisten oikeudenhaltijaryhmien ulkopuolelle.* Luovan työn ja siihen käytetyn ajan kannalta esimerkiksi e-äänikirjojen lukijoiden panosta sisällölle ei voida pitää yhtä merkittävänä kuin muiden tekijöiden.

Sanasto ei kannata ehdotusta siitä, että korvauksia maksettaisiin vain fyysisenä teoksena lainattavissa olevien teosten e-kirja- ja e-äänikirjaversioista. Osa teoksista julkaistaan jo nykyään vain e-muodossa, ja tämän kehityksen voidaan olettaa jatkuvan. Teknologianeutraalin lainauseräkorvauksen ideaan esitetty rajausta istuu heikosti.

E-lainausmäärien kehittyminen riippuu pitkälti siitä, missä määrin kustantajat lisensoivat e-kirjoja ja e-äänikirjoja kirjastokäyttöön. Lainauseräkorvauksen ulottaminen e-kirjoihin ja e-äänikirjoihin merkitsee tekijöiden kannalta myönteistä ja oikeudenmukaista muutosta, ja toivottavasti se välillisesti vaikuttaa myös kustantajien kirjastolisensointipolitiikkaan. Olettavaa on, että e-lainamäärät kasvavat tulevina vuosina maltillisen tasaisesti yleisten kirjastojen puolella. Tämän vuoksi pidämme selvityksessä esitettyä kustannusarviota (enintään noin miljoonan euron kasvu vuoteen 2025 mennessä) varsin hyvänä arviona.

Korkeakoulujen e-lainaaminen (jakso 4.3.2)

Korkeakouluista tapahtuva e-lainaaminen tulisi näkemyksemme mukaan saattaa lainauseräkorvauksen piiriin soveltuvin osin eli niiltä osin kuin korkeakoulukirjastoista välitetään e-kirjoja ja e-äänikirjoja yleisön saataviin rajoitetuksi ajaksi.

Sanaston näkemyksen mukaan lainauseräkorvaus on teknologianeutraali vasta, kun aineistoja kohdellaan yhdenvertaisesti riippumatta siitä, onko ne lainattu yleisestä kirjastosta vai korkeakoulukirjastosta. Yleisistä kirjastoista ja korkeakoulukirjastoista lainataan osin myös samoja teoksia. Tällaisiin teoksiin lukeutuvat esimerkiksi kurssikirjat, oppaat ja yleiset tietokirjat. Selvityksessä esitetyssä mallissa aineistoja kohdellaan eri tavoin riippuen siitä, onko aineisto lainattu yleisestä kirjastosta vai korkeakoulukirjastosta: tekijä olisi oikeutettu saamaan lainauseräkorvausta korkeakoulukirjastosta tapahtuvan fyysisen teoslainan perusteella, mutta hän ei saisi korvausta saman teoksen e-kirja- tai e-äänikirjaversioon lainaamisesta. Edelleen tekijä olisi kuitenkin oikeutettu saamaan korvausta kyseisen teoksen e-lainaamisesta yleisestä kirjastosta.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Selvityksessä perustellaan korkeakoulukirjastojen e-lainaamisen rajaamista lainauskorvausjärjestelmän ulkopuolelle lainustilastojen puutteella, korkeakoulukirjastojen ulkomaisen aineiston runsaalla määrällä sekä aineistojen rajatulla yleisösaatavuudella.

On totta, että korkeakoulukirjastojen osalta kaikkea e-lainaamista ei vielä tilastoida, ja lisäksi osa e-kirjoista ja e-äänikirjoista välitetään yleisölle rajattomaan käyttöön. Koska korvausoikeus on esityksessä rajattu tilanteisiin, joissa kirjaston asiakas saa e-kirjan tai e-äänikirjan käyttöönsä rajoitetuksi ajaksi, jäisivät rajattomaan käyttöön perustuvat aineistot korvattavan aineiston ulkopuolelle (esimerkiksi ip-tunnisteisiin perustuvat käyttöoikeudet, joissa ip-osoitteen perusteella tunnistettu käyttäjä saa rajoittamattoman käyttöoikeuden korkeakoulukirjaston e-aineistoon).

Käyttäjälle rajoitetuksi ajaksi annettavia lainoja tehdään kuitenkin myös korkeakoulukirjastoista, joten näiden osalta korvausta tulisi suorittaa. Lainustilastoa korkeakoulukirjastojen e-lainoista tuottaa esimerkiksi selvityksessäkin mainittu Ellibs Oy, jonka tarjoamista aineistoista valtaosa on kotimaista. Vuonna 2021 pelkästään Ellibsin kautta tilastoitiin yli 500 000 edellä mainitun määritelmän täyttävää e-lainaa korkeakoulukirjastoista. Se, että korkeakoululainoja ei ole aiemmin tilastoitu tarkasti, ei voi johtaa siihen, että tekijät eivät olisi jatkossa oikeutettuja korvaukseen teostensa lainaamisesta.

Korkeakoulukirjastojen e-aineistojen on selvityksessä mainittu painottuvan ulkomaisiin aineistoihin ja e-lehtiin. Se, millaista e-aineistoa kirjastossa on tarjolla lainattavaksi, ja se, millaista e-aineistoa kirjastosta todellisuudessa lainataan, ovat kuitenkin eri asioita, eivätkä lainat toteudu samassa suhteessa kuin aineistoja on tarjolla. Fyysisten teosten lainustilastojen perusteella korkeakoulukirjastojen lainatuimpiin teoksiin kuuluvat vuodesta toiseen kotimaiset tietokirjat, tutkimusoppaat ja kurssikirjallisuus. Useat korkeakoulukirjastot ovat myös tehneet linjauksen hankkia kaiken aineiston, myös runsaasti lainatun kurssikirjallisuuden, ensisijaisesti e-muodossa. E-muodossa olevat yksittäiset tieteelliset artikkelit, e-lehdet ja avoimeen käyttöön perustuvat e-aineistot rajautuisivat joka tapauksessa lainauskorvauksen ulkopuolelle.

Korkeakoulukirjastojen toiminnan piiriin kuuluu varovaisesti arvioiden noin 300 000 opiskelijaa ja useampi kymmenen tuhatta henkilökunnan jäsentä. Monet korkeakoulukirjastot tekevät yhteistyötä muiden oppilaitosten ja tutkimusyksikköjen kanssa. Lisäksi kuka tahansa voi hankkia korkeakoulukirjaston kirjastokortin ja saada siten käyttömahdollisuuden myös e-muodossa olevaan valikoimaan useimmissa korkeakoulukirjastoissa. Korkeakoulukirjastot ovat siten näkemyksemme mukaan yleisölle avoimia kirjastoja, ja ne kuuluvat fyysisten aineistojen osalta lainauskorvausten piiriin samoin kuin yleiset kirjastot. Tämän vuoksi pidämme perusteltuna, että korkeakoulukirjastoja kohdellaan myös e-lainojen osalta samoin kuin yleisiä kirjastoja.

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

Näkemyksemme selvityksessä ehdotetusta lainsäädännöllisestä ratkaisusta (jaksot 5.1, 5.1.1 ja 5.1.2)

Selvityksessä esitetty lainsäädännöllinen ratkaisu on Sanaston näkemyksen mukaan onnistunut. Tekijänoikeudellisesti arvioituna e-kirjojen ja e-äänikirjojen antaminen rajatuksi ajaksi kirjaston asiakkaiden käyttöön on teosten välittämistä. Välittämisoikeus ei levittämisoikeuden tavoin raukea, joten välittämisen tulee tapahtua tekijän tai tekijältä oikeudet hankkineen kustantajan myöntämän lisenssin ehtojen mukaisesti.

Koska lainauskorvaus ei perustu tekijänoikeuden rajoitukseen, on kirjastokäytön korvausta koskeva säännös perusteltua sijoittaa tekijänoikeuslain 3 lukuun ja viitata siinä lainauskorvausta koskevaan 19 §:n 4 momenttiin. Sanaston näkemyksen mukaan kirjastokäytöstä maksettavasta korvauksesta on syytä säätää tekijänoikeuslaissa, jotta e-lainauskorvausjärjestelmän vakaus turvataan ja luodaan oikeudelliset perusteet määrärahan varaamiseksi valtion talousarvioon.

Yksityiskohtaiset perustelut (jakso 5.1.2)

Selvityksessä ehdotetun säännöksen yksityiskohtaisissa perusteluissa viitataan välittämisen osalta tekijänoikeuslain 2 §:n 3 momentin 1 kohtaan. Viitatussa lainkohdassa välittäminen on määritelty teoksen välittämiseksi yleisölle johtimitse tai johtimitta, mihin sisältyy myös teoksen välittäminen siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada teos saataviinsa itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana. E-aineistojen kirjastokäytön korvaamista koskevassa selvityksessä ehdotetun 38 a §:n sanamuodossa välittäminen on määritelty tätä ahtaammin niin, että edellytyksenä vaikuttaisi olevan nimenomaan on demand -tyyppinen käyttö (”välittämällä teoksen yleisölle johtimitse tai johtimitta siten, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada teos saataviinsa itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana”). Suuri osa kirjastojen e-lainaamisesta onkin tämän tyyppistä käyttöä, eli kirjaston käyttäjä saa e-kirjan tai e-äänikirjan käyttöönsä valitsemastaan paikasta ja valitsemanaan aikana. Välittämisen käsitteen on kuitenkin vakiintuneesti ymmärretty käsittävän kaikenlaisen yleisölle välittämisen, joten myös nyt ehdotetussa säännöksessä tulisi välittäminen määritellä siten, ettei se rajoitu ainoastaan tilanteisiin, joissa asiakas saa e-aineiston käyttöönsä itse valitsemastaan paikasta ja itse valitsemanaan aikana.

Kirjastojen kustantajilta hankkimat lisenssimallit ovat erilaisia. Jotkin mallit esimerkiksi rajaavat e-kirjan tai e-äänikirjan lainaamisen vain yhdelle yhtäaikaaiselle kirjaston käyttäjälle. Lisenssiehdot imitoivat näiltä osin painetun kirjan lainaamista. Kirjaston asiakas voi joutua jonottamaan e-kirjaa vastaavalla tavalla kuin painettua kirjaa. Tällöin kirjaston asiakas ei tosiasiallisesti saa e-lainaa itselleen ”itse valitsemanaan aikana”. Tämän vuoksi pidämme tärkeänä, että välittäminen määritellään tekijänoikeuslain 2 §:n 3 momentin 1 kohdan sanamuotoa vastaavalla tavalla. Tällöin e-lainauskorvauksen piiriin voitaisiin katsoa kuuluvan myös kirjaston tiloissa tapahtuva teosten välittäminen (esimerkiksi e-kirjan

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

tai e-äänikirjan välittäminen sellaiselle korkeakoulukirjaston asiakkaalle, jolla ei ole pääsyä aineistoon muutoin kuin kirjaston verkkoyhteyttä käyttäen).

Yllä mainituilla perusteilla ehdotamme 38 a §:n sanamuotoon seuraavia täsmennyksiä:

38 a §

Oikeus korvaukseen kirjastokäytöstä

Kun yleinen **tai korkeakoulukirjasto** saattaa tekijän tai häneltä oikeudet hankkineen kustantajan kanssa sovitulla ehdoilla yleisön saataviin kirjaan tai äänikirjaan sisältyvän kirjallisen teoksen, kuvataiteellisen teoksen, valokuvateoksen tai sävellysteoksen välittämällä teoksen yleisölle johtimitse tai johtimitta **sisältäen myös sen**, että yleisöön kuuluvilla henkilöillä on mahdollisuus saada teos saataviinsa itse valitsemastaan paikasta tai itse valitsemanaan aikana käytettäväksi rajoitetuksi ajaksi tekijällä on sen estämättä, mitä tekijän ja kustantajan välillä on sovittu teoksen hyödyntämisestä maksettavasta korvauksesta, oikeus 19 §:n 4 momentissa säädettyyn korvaukseen.

* Kohdasta on korjattu alkuperäisessä lausunnossa ollut asiavirhe.

Helsingissä 3. päivänä helmikuuta 2023

Peter Sandström
Hallituksen puheenjohtaja

Niina Vettensola
Toiminnanjohtaja

sanasto

Korkeavuorenkatu 30 A, 00130 Helsinki
+358 9 5629 3300, info@sanasto.fi, sanasto.fi

